

Nabucco avagy Kék Áramlat?

Amióta az orosz gázipari óriás, a Gazprom 2005 végén rövid időre elzárta az Ukrajnán át Nyugatra tartó vezetékeinek csapját Európa Moszkva iránti – egyébként is folyamatosan apadó – bizalma jelentősen megcsappant. Történt mindez annak ellenére, hogy Oroszország a szállítások visszatartásával nyilvánvalóan nem Európát akarta megfenyegetni. Mindössze arra tett kísérletet, hogy felülvizsgálja közvetlen környezetével, az egykori szovjet térség államaival kialakított korábbi, ekkor már elhibázottnak tekintett politikáját. E politika kulcseleme volt ugyanis, hogy Moszkva cserébe a FÁK-térség országainak politikai lojalitásáért olcsó energiát biztosított számukra. A 2004 őszén lezajló ukrajnai „narancsos forradalom” után azonban mindez tarthatatlannak tűnt. Moszkva elérkezettnek érezte a pillanatot, hogy a Nyugat felé tájékozódó Kijevvel szemben határozottan érvényesítse érdekeit. Az azonban máig nem teljesen világos, hogy ezek az érdekek milyen hierarchiát alkottak. Továbbra is nehéz eldönteni, hogy a nyílt konfliktus idején Moszkva elsődleges célja az európai piacokon érvényesített energiaárak Kijevvel szembeni kikényszerítése, avagy az Ukrajnán áthaladó három un. magisztrális gázvezeték fölötti ellenőrzés megszerzése volt-e. Az utóbbi azért lehetett – és lehet ma is – fontos Oroszországnak, mert gázexportjának 80-85%-a Ukrajnán keresztül jut el az európai vevőkhöz. Következésképpen Moszkva messzemenően érdekelt abban, hogy ezek a vezetékek politikai, üzleti és technológiai akadályok nélkül működjenek. Ráadásul, orosz részről azt is évek óta nehezményezték – és ez éppúgy érvényes volt Leonyid Kucsma, mint Viktor Juscsenko elnöki periódusára –, hogy Ukrajnában rendszeresen megcsapolják az Európa felé tartó gázvezetéseket. De még abban az esetben is, ha elfogadjuk és legitimnek tekintjük Moszkva fenti szempontjait és érdekeit, több mint vitatható az a mód, ahogyan azokat megpróbálta Kijevvel, majd egy évvel később Minszkkal szemben érvényesíteni.

Mindenesetre abban csaknem teljesen biztosak lehetünk, hogy amennyiben nem került volna sor e két konfliktusra, ma – függetlenül az orosz belpolitika autoriter tendenciáitól és Oroszország általános megerősödésétől – jóval tárgyyszerűbben folyna a vita Európa gázellátásáról. De miután történt, ami történt, nehéz szabadulni attól az érzéstől, hogy hasonló konfliktusok idővel az Európai Unió államait is elérhetik. Ezért aztán erős, már-már zsigeri félelmek ébrednek Oroszországgal szemben, még akkor is, amikor e félelmek nem feltétlenül megalapozottak. Tipikusan ez a helyzet a Nabucco kontra Kék Áramlat (Goluboj potok) vitában is. Nyilvánvalóan Magyarország számára is előnyösebb lenne, ha Dél-Kelet-Európában egy olyan vezeték épülne meg, amelyik nemcsak a szállítás útvonala tekintetében nyújtana az eddigiekhez képest új lehetőséget, de a beszerzés forrásait illetően is. A kérdés csak az, hogy a Nabucco-terv, amely Oroszországot elkerülve azeri, iráni, türkmén, üzbég és kazah földgázt kíván Európába juttatni, teljesíti-e ezeket az elvárásokat. A vezeték nyomvonalát illetően nyilvánvalóan igen. Az azonban már erősen kérdéses, hogy lesz-e elegendő, az ütemesen bővülő európai szükségleteket kielégítő, ugyanakkor a vezeték kiépítését és üzemeltetését is gazdaságossá tevő megfelelő mennyiségű földgáz a térségben. Egyelőre ugyanis az azeri földgázon kívül nincs olyan más forrásból származó gáz, amit már most, vagy a közeljövőben a rendszerbe lehetne pumpálni. Ennek számos oka van. A volt közép-ázsiai szovjet köztársaságok esetében az alapvető probléma abból ered, hogy Türkmenisztánt leszámítva nincsenek igazán komoly készleteik. Kazahsztán idén 29 milliárd köbméter gáz kitermelését tervezi, amiből durván 8 milliárd köbméter kerül exportra. Üzbegisztán esetén valamivel jobb a helyzet, ám a 2007-re tervezett kivitel itt sem haladja meg a 12-13 milliárd köbmétert. Ráadásul e mennyiséget teljes egészében fölvasárolják az ország energiaszegény szomszédai – Kirgizisztán és Tádzsikisztán – továbbá Oroszország és Kazahsztán. Üzbegisztán ugyan számol azzal, hogy a következő években jelentős mértékben bővíteni tudja kitermelését, miként exportját is, csakhogy e bővülés hátterében jórészt az

orosz LUKoil-olajgigász üzbeisztáni megjelenése áll. Az első számú orosz olajcég ugyanis idén kezdi meg annak a 35 évre szóló koncessziós szerződésnek a teljesítését, amelynek keretében mintegy 400 milliárd köbméter gázt hozhat a felszínre. E megállapodásban a moszkvai vállalat arra is kötelezettséget vállalt, hogy az üzbeig tranzitáló céggel, az Uztranszgaz-zal együttműködve 1500 km-nyi vezetékét épít meg. És nem kell különösebb képzelőerő ahhoz, hogy kitaláljuk, merre tartanak majd a csövek.

Elvileg Türkmenisztán komoly mennyiséget pumpálhatna a majdani Nabucco-rendszerbe, hiszen tavaly már több mint 45 milliárd köbméter gázt exportált. Igaz, ezt a mennyiséget lényegében három ország vásárolta meg: Ukrajna, Oroszország és – bármennyire meglepő is – Irán. Ugyanakkor ez a három vevő együttesen kész lett volna ennél jóval nagyobb mennyiséget is megvásárolni. Miközben a jelentős készletekkel rendelkező Türkmenisztán felettébb ambiciózus kitermelési terveket dédelget – 2030-ra szeretné földgáz-kitermelését évi 250 milliárd köbméterre fölfuttatni – aközben továbbra is tisztázatlan, hogy e mennyiséget milyen útvonalon tudja majd külső piacokra eljuttatni. Jelenleg két irányba, Oroszország és Irán felé tud szállítani. Ahhoz azonban, hogy rákapcsolódhasson a Nabucco-rendszerre, vagy az Irán körüli politikai bizonytalanságnak kellene megszűnnie, vagy meg kellene épülnie a Kaszpi-tenger alatt futó ún. transzkaszpi gázvezetéknek. Eme utóbbira egyelőre kevés az esély, többek között a Kaszpi-tenger felosztásának jogi tisztázatlansága miatt is. Mindebből pedig az következik, hogy részben a kitermelt mennyiségek szűkössége, részben a térségbeli orosz politikai és üzleti jelenlét, részben pedig a megfelelő szállítási útvonalak és kapacitások hiánya miatt még jó ideig nem lehet számítani arra, hogy a transzkaszpi kumi térségből jelentős mennyiségű gáz érkezzen a Nabucco-rendszer feltöltésére.

Ilyen körülmények között lényegében két forrásra hagyatkozhat a Nabucco majdan kiépítő konzorcium. Az egyik forrást az azeri gáz jelentheti. Ez a forrás azonban egyelőre még felettébb korlátozott. Tavaly ugyanis a teljes azerbajdzsáni földgáz-kitermelés még épphogy csak elérte a 6 és fél milliárd köbmétert, ami még a belső igények kielégítésére sem volt elég. Ezért aztán Baku kénytelen volt csaknem 4 milliárd köbméter gázt Oroszországtól vásárolni. Ez a helyzet persze változni fog párhuzamosan azzal, ahogy fölgyorsul a tavaly ősszel megnyitott Sah-Deniz-i lelőhely kiaknázása. Ezen a Bakutól mintegy száz kilométerre délre található lelőhelyen már idén több mint 5 milliárd köbméter földgáz felszínre hozatalát tervezik, amiből 3,2 milliárd köbmétert exportra szánnak. A lelőhely teljes készletét 700-1000 milliárd köbméter közé teszik, ami kétségtelenül jelentős mennyiség, ám önmagában teljes mértékben alkalmatlan arra, hogy stratégiai értelemben mérsékelni tudja Európa Oroszországtól való gázfüggését. Ma ugyanis Moszkva mintegy 150 milliárd köbméter földgázt exportál a FÁK-térségen túli Európába. A Sah-Deniz-i lelőhely csúcsraajratásakor – feltehetően 2009-től – évi 8-8,5 milliárd köbméter gázt tud majd kitermelni, amiből 7 milliárdot exportálnak. Ez kevesebb, mint a jelenlegi Európába irányuló orosz szállítások 5%-a.

Mindezek ismeretében aligha lehet kétséges, hogy Irán jövője jelenti a kulcsot a Nabucco tekintetében is. Ma Teherán – miközben Oroszország után a világ második legnagyobb gázincs-készletével rendelkezik és évente több mint 90 milliárd köbméter földgázt hoz felszínre – Törökországot leszámítva, nincs jelen az európai piacon. És mindaddig nem is lesz, amíg jövőjét a maihoz fogható bizonytalanság veszi körül. Ilyen helyzetben ugyanis aligha akad bárki is, aki jelentős iráni befektetésekre szánná el magát, beleértve egy esetleges Európába tartó vezetékfektetést is. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy Európa növekvő energetikai függését Oroszországtól csak akkor lehet érdemben ellensúlyozni, ha az európai energiapiacra Irán is jelentős tételekkel jelentkezik. Ez azonban mindenekelőtt Moszkvának nem érdeke. Többek között azért, mert a bizonytalan iráni helyzet egyfelől „jótékonyan” magasan tartja az energiaárakat, másfelől pedig Teheránt távol tartja

Oroszország legfontosabb energiaértékesítési piacától, az európaiktól. Moszkva tehát messzemenően érdekelt abban, hogy az iráni helyzet konszolidálása minél későbbre tolódjék. Ennek a „türelemnek” ugyanakkor határt szab, hogy Oroszország – még ha ez nem is tűnik mindig egyértelműnek – a legkevesbé sem szeretné, ha Teherán nukleáris fegyverhez jutna. Azt azonban, hogy határozottan és nyíltan az iszlám ország vezetése ellen forduljon és ezzel segítse Irán hatékony nemzetközi elszigetelését Moszkva azért halogatja, mert tart egy ilyen fordulat biztonságát fenyegető következményeitől. A Kreml láthatóan nem felejtette el, hogy a szovjet felbomlás után Irán a közép-ázsiai térségben nem fordult Oroszország ellen, sőt bizonyos kérdésekben – így a több mint kétszázezer ember életét kioltó tádzsikisztáni polgárháború „lefagyasztásában” – messzemenően együttműködött vele. Moszkva nyilván azért is „hálás”, mert Teherán elfordította a posztszovjet térségtől azokat a destruktív, gyakran a terror eszközével élő, általa finanszírozott csoportokat, amelyek komoly fenyegetést jelenthettek volna, kiváltképp a '90-es években. Mindazonáltal bizonyos jelek az utóbbi időben arra utalnak, hogy mintha Moszkva egyre inkább kész lenne az Iránnal való nyílt szembefordulásra. Azt azonban látnunk kell, hogy Oroszországnak – már amennyiben e stratégiai fordulatot valóban megteszi – mind energiapiaci pozícióit, mind biztonsági helyzetét tekintve bizonyos veszteségekkel és új típusú kockázatokkal kell számolnia. Moszkva nyilván szeretné, ha ezek egy részét valamilyen formában kompenzálnák. De hogy ennek mi lesz a pontos módja és sor kerül-e erre egyáltalán, az továbbra is kérdéses. Mindez jelentős mértékben függvénye annak, hogy miként alakul a közeljövőben Moszkva és Washington kapcsolata olyan érzékeny területeken, mint az orosz érdekek posztszovjet térségbeli akceptálása, az energetikai dialógus felújítása, vagy épp a globális és regionális stabilitás ügyeinek közös rendezése.

A fentiek ismeretében különösen elgondolkodtató az az éles bírálat, amivel egyes nyugati lapok illetik a magyar kormányt és annak vezetőjét, amikor az a Nabucco-terv megvalósíthatósága kapcsán bizonyos kétségeinek ad hangot. Miért Magyarország lenne a felelős azért, mert nem látszik biztosítottak a jövő vezető gázvezeték gázzal való feltöltése? Miért Budapest lenne az oka annak, hogy máig nem sikerült a tervet szilárd pénzügyi alapokra helyezni? A terv körüli bizonytalanságokat mi sem bizonyítja jobban, hogy épp egy hónapja szakadtak meg a vezeték építésére szerveződött konzorcium tárgyalásai a Total SA-val. A francia energetikai óriást egy ideig a megépítendő vezeték egyik legkomolyabb lehetséges részvényeseként tartották számon, ám az ügylet – a nyilvánosság elé máig nem tárt okokból – még sem jött létre. Lehet, hogy a Total szakértői is tisztában vannak azzal, hogy milyen ingatag lábakon áll a Nabucco-projekt?

Mindenesetre nehezen érthető, hogy miért is okoz problémát Budapest Kék Áramlat felé hajló álláspontja, különösen azok után, hogy 2006 őszen-telén az Európai Unió három kulcsállamának vezető energetikai cégei hosszú távú gázszállítási szerződéseket kötöttek a Gazprommal. A sort a németek nyitották meg, akik egyfelől megállapodtak arról, hogy 2011-től 25 éven át a megépülő észak-európai gázvezetéken (Nord Stream) évi 13 milliárd köbméter gázt kapnak Moszkvától – amiből 9 milliárd a BASF-et, míg 4 milliárd az E.ON Ruhrgaz-t illet meg –, másfelől pedig arról, hogy az orosz gázipari óriás a már meglévő szárazföldi vezetéseken 2036-ig további 400 milliárd köbméter gázt szállít az E.ON Ruhrgaz-nak. A németeket az olaszok követték, akik november derekán írtak alá hasonlóképpen hosszútávra szóló megállapodást Oroszországgal. Az olasz ENI – noha a gázszállításokra vonatkozóan 2017-ig érvényes szerződésekkel bírt – új megállapodást kötött a Gazprommal évi 22-24 milliárd köbméter gáz vásárlásáról. A 2035-ig érvényes szerződés stabil árakat garantál az olasz energiaóriásnak, továbbá hozzáférést egyes oroszországi lelőhelyek kiaknázásához. Cserébe a Gazprom az olasz piacon bizonyos gázmennyiség erejéig közvetlenül eljuthat a végső fogyasztókig. A nagy megállapodások sorát december végén a franciák zárták, akik 24 évre szóló megállapodással biztosították be gázellátásukat. A Gaz de

France évi 12 milliárd köbméter gázt vásárol, ami további évi másfél milliárd köbméterrel egészül ki az észak-európai vezeték 2011-es üzembe állítását követően. Ezek után már nem csak az a kérdés, hogy miért is probléma, ha Magyarország keresi energiabiztonságának különútjait, hiszen az EU négy kulcs hatalmából három ezt csinálja, hanem az is, hogy miről is szól majd az egységes európai energiapolitika, ha a kulcsállamok senkitől és semmitől sem zavartatva különalkukat kötnek?

De van itt még egy figyelmet érdemlő körülmény. Nevezetesen az, hogy miért is most vált hirtelen problémává a Kék Áramlat esetleges dél-kelet-európai meghosszabbítása, ha a vezeték eddigi kiépítése nem okozott gondot. Már csak azért sem okozhatott, mert az eddig megépült – Ankaráig elért – szakasz a Gazprom és az olasz ENI szoros üzleti és műszaki együttműködésével jött létre. Ráadásul, a rendkívül bonyolult, komoly technológiai tudást feltételező csaknem 400 km-es tengeralatti szakasz telepítésekor az olasz és orosz közreműködőkön túl a kivitelezésbe japán és német cégek is bekapcsolódtak. És egyébként is miért tenné a Kék Áramlat meghosszabbítása a korábbiaknál is kiszolgáltatottabbá Európát? Azt az Európát, amelyik már most is 500 milliárd köbméter gázt fogyaszt évente és e mennyiség 2030-ig valószínűleg eléri majd a 800 milliárdos szintet. Milyen stratégiailag új helyzet jön létre azzal, hogy Európa dél-keleti irányból a Gazprom vezetéken is további 30-35 milliárd köbméter orosz gázhoz jut? És miért lenne egyáltalán érdeke Oroszországnak Európát fenyegetni, ha pillanatnyilag – és feltehetően még jó ideig – csak és kizárólag itt van piaca? Oroszország ugyanis gázt egyelőre csak Európának szállít. És könnyen meglehet, hogy e helyzet a vártnál tartósabbnak bizonyul. Nem valószínű ugyanis, hogy Moszkva csak azért, hogy felvevő piacait megossza, megépíti a Kína felé tartó vezetékeket, ha ott az európai árak negyedéért hajlandók csak a gázt megvenni. Ennek nemcsak üzleti, de politikai értelme se lenne. Úgyhogy csigavér, nem is olyan biztos, hogy szállítási ügyekben Európának épp Moszkvától kell félnie...